

ВСТУП

Промисловість є важливою складовою господарського комплексу, структурно-динамічні параметри якої мають визначальний вплив на економічний і соціальний розвиток країни. Економічні тенденції 2001-2008 рр. свідчать про те, що частка промисловості в основних показниках розвитку економіки України залишається вагомою. У 2008 р. на неї припадало майже одна третина валової доданої вартості та інвестицій в основний капітал, одна четверта частина вартості основних засобів, 40 % кількості найманих працівників підприємств суб'єктів підприємницької діяльності та понад 90 % експортної товарної продукції.

За роки незалежності промисловість України пройшла складний шлях розвитку: від руйнівної економічної кризи 1991-1999 років, унаслідок чого обсяги промислового виробництва 2000 р. становили лише 57,2 % проти 1990 р., до стабільного зростання протягом 2000-2007 років, коли загальний обсяг промислової продукції зріс у 1,92 рази при середньорічному темпі приросту 9,8 %, що дало можливість 2006 р. досягти рівня 1990 р. і перевищити його на 0,8 %, а 2007 р. – на 11,1 %.

Однак, незважаючи на стабільні темпи зростання промислового виробництва, суттєвих змін у його якісному рівні не відбулося. Галузева структура промислового виробництва залишалася неефективною, оскільки дві третини продукції припадало на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання з високою енерго – та матеріаломісткістю. Частка галузей соціальної спрямованості (легка та харчова) становила 16,1 % і мала тенденцію до зниження (2002 р. – 18,5 %, 2005 р. – 17,4 %), а машинобудування – зростало надто повільно: з 10,3 % – 2001 р. до 13,7 % – 2007 р. та 13,3 % – 2008 р. Українцям недостатнім був розвиток високотехнологічних наукоємних промислових виробництв, а частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої протягом 2000-2008 рр. не перевищувала 7 %.

До головних чинників, що сприяли виникненню і закріпленню структурних диспропорцій у промисловому комплексі, належать: загальний спад виробництва в усіх сферах економіки; цінова політика держави, яка формувалась без урахування пріоритетів економічного розвитку всередині країни з орієнтацією на ціни світового ринку, що призвело до цінового міжгалузевого диспаритету і порушення міжгалузових пропорцій у виробництві; різні можливості адаптації виробників до нових умов господарювання; пасивна роль держави у здійсненні структурних перетворень в економіці, а також посилення дії зовнішніх факторів економічного розвитку.

Технологічне удосконалення та модернізація в основних галузях промисловості за останні 10-15 років здійснювалося дуже повільно. В результаті склалася ситуація, коли основні засоби за своєю структурою, якісним, кількісним і віковим станом не відповідають вимогам структурної перебудови економіки і не спроможні задовольнити зростаючі потреби внутрішнього і зовнішнього ринків. Велика кількість підприємств потребує масштабної реконструкції, технічного і технологічного переоснащення. Перевага сировинної та складової у структурі продукції призводить до відповідної орієнтації експорту, що робить промисловість надзвичайно залежною від кон'юнктури зовнішніх ринків та коливань курсу національної валюти.

Негативною тенденцією є загострення диспропорцій регіонального розвитку промислового виробництва. Продовжувалося зростання концентрації промислового потенціалу у п'яти найпотужніших індустріальних регіонах України – Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій та Полтавській областях, у структурі

валової доданої вартості яких частка промисловості перевищувала або наближалась до 50%. У цілому на зазначені регіони 2008 р. припадало 55,3% реалізованої промислової продукції, зокрема 55,5% – інноваційної, 46,9% найманих працівників, понад 50% – вартості основних засобів, 47% – інвестицій в основний капітал та 62,6% усього обсягу експорту товарів. Високий рівень індустріального розвитку та мінерально-сировинна експортна орієнтація посилюють залежність цих регіонів від світових тенденцій господарювання та призводять до загострення в них екологічних проблем.

Проведений аналіз виявив, що зростання промислового виробництва до 2008 р. забезпечувалося переважно посиленням експлуатації наявних сировинних і матеріально-технічних ресурсів та застарілих технологій без якісного оновлення основних виробничих засобів. Проблеми, що накопичувалися тривалий час, загострилися і проявили себе в період розгортання світової і вітчизняної фінансово-економічної кризи. Саме вона висвітлила, що в Україні протягом кількох років при позитивній цінovій кон'юнктурі не здійснено ні структурних змін, ні модернізації промислового виробництва.

Держава втратила контроль над процесами, що відбуваються у промисловості, внаслідок чого її розвиток здійснювався стихійно, під впливом суб'єктивних факторів та ринкових коливань, що не відповідає соціально-економічним потребам суспільства. І сьогодні промисловість не має чітко визначених державою цілей розвитку та позбавлена ресурсів для подальшого зростання та якісного оновлення. Відсутність інноваційної стратегії розвитку приватизованих підприємств призводить до зниження інноваційної активності, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності та модернізацію і диверсифікацію виробництва. Слабкою ланкою виявилася і банківська система, що потрапила в повну залежність від зовнішнього кредитування й виявила нездатність до ефективного функціонування.

Незаперечною залишається необхідність державного регулювання розвитку промисловості як найважливішої складової національного господарства. І сьогодні основною метою промислової політики має бути суттєва перебудова цього сектору на засадах активної інноваційної діяльності, спрямованої на підвищення технічного рівня продукції і виробництва й скорочення витрат природних та економічних ресурсів. У цьому контексті авторами монографії сформульовано та обґрунтовано низку пропозицій щодо перспективних напрямів розвитку промислового комплексу, удосконалення механізмів стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств, інституційного та організаційно-економічного забезпечення ефективного функціонування промислового виробництва тощо.

Метою монографії є дослідження та узагальнення теоретичних засад і фактичних досягнень сучасного розвитку промислового комплексу України, виявлення тенденцій і визначення проблем функціонування його провідних галузей (видів діяльності), а також обґрунтування шляхів їх вирішення в умовах фінансово-економічної нестабільності, відсутності національної інноваційної системи та механізмів узгодження дій між представниками приватного та державного секторів економіки на всіх рівнях управління.

Реалізація цієї мети передбачає розв'язання основних завдань:

- обґрунтування теоретичних і практичних засад формування та використання потенціалу розвитку промисловості в сучасних умовах;
- аналіз стану, тенденцій і проблем розвитку промисловості, а також розкриття особливостей функціонування її провідних галузей та обґрунтування перспективних напрямів їх розвитку;
- оцінки існуючих механізмів стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств, інституційного та організаційно-економічного забезпечення ефективного функціонування промислового виробництва та визначення напрямів їх удосконалення.

Монографія складається із семи розділів.

Роль і місце промисловості в господарському комплексі України, структурно-динамічні зрушення у промисловому виробництві в 2001–2009 рр. та шляхи подолання негативних наслідків фінансово-економічної нестабільності викладено у *першому* розділі монографії. В ньому відмічені як позитивні, так і негативні тенденції та проблеми розвитку промисловості та шляхи їх вирішення.

Питанням визначення змісту і складових потенціалу розвитку промислового комплексу, його оцінки та пошуку ефективних шляхів формування і використання присвячено *другий* розділ монографії. У ньому розглянуто концептуальні засади формування потенціалу розвитку промисловості та проведено аналіз його складових: основних засобів, кадрового та інноваційного потенціалу. Доведено, що освоєння інноваційного потенціалу вітчизняної промисловості, забезпечення зростання її технологічного рівня та досягнення високих загальноекономічних показників відбудуться тоді, коли науково-технічний розвиток стане стратегічним об'єктом державної інноваційної політики. Сформульовано та обґрунтовано низку пропозицій щодо вдосконалення механізмів стимулювання інноваційної діяльності підприємств, інституційного та організаційно-економічного забезпечення ефективного функціонування промислового виробництва.

Третій розділ монографії присвячено аналізу стану розвитку інвестиційних процесів у промисловості, обґрунтовано напрями та механізми вдосконалення інвестиційної діяльності.

У *четвертому-сьомому* розділах монографії викладено результати дослідження особливостей функціонування провідних галузей промисловості України – металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, хімічної і нафтохімічної промисловості, машинобудування та оборонно-промислового комплексу – в сучасних умовах господарювання. Проведені дослідження дали змогу визначити позитивні і негативні тенденції розвитку, окреслити проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення в умовах фінансово-економічної нестабільності, обґрунтувати стратегічні цілі та пріоритети перспективного розвитку провідних галузей промисловості.

Монографія містить великий обсяг інформаційно-аналітичних матеріалів, які характеризують трансформаційні процеси у промисловості та її провідних галузях, динаміку обсягів, галузевої і територіальної структур виробництва, стан промислово-виробничого, кадрового, інноваційно-інвестиційного потенціалу, експорту та імпорту промислової продукції тощо.

У дослідженні використано статистичні матеріали Держкомстату України, наукові та фахові літературні джерела.

Окремі розділи монографії підготували: Тарасова Н. В., к.е.н. – вступ, розділи 1, 2 (п. 2.1, 2.2, 2.3), 5, висновки, загальна редакція; Єфетова К. Ф., к.е.н. – розділи 2 (п. 2.3, 2.4), 7; Фащевська О. М., к.е.н. – розділи 1, 2 (п. 2.1, 2.4, 2.5), висновки; Дульська І. В., к.е.н. – розділи 2 (п. 2.6), 3, 6; Клименко Л. П., д.т.н. – розділ 6; Ємельянов В. М., к.т.н. – розділ 6 (п. 6.2), розділ 7 (п. 7.4); Горський А. М., к.е.н. – розділ 4; Барановська І. В., к.е.н. – розділ 7 (п. 7.4); Богачова Л. В. – розділ 5; Завгородня М. Ю. – розділи 2 (п. 2.5, 2.6), 7 (п. 7.2); Максимишина Н. В. – розділ 6 (п. 6.1).

Обробку статистичних матеріалів та комп'ютерний набір здійснювали Колос І. І., Кононенко С. О.